

Ötödik levél

Mária, kedves,
hát írok megint...

Először is, kérem, ne mondja, hogy hagyjam már abba ezt a nyílt és egyoldalú, s persze, modorossá váló levelezést Magával. Meglehet, igaza van, mégsem megy másképp. Tudja, amikor felhívott Mayer Éva, hogy ezúttal a közelgő 75. születésnapjáról emlékezzem meg, s mert a *Barátság*nak új olvasói is vannak, az ő kedvükért (a régieknek pedig emlékeztetőül) foglaljam össze a Maga életútját, megint a régi reflex, ezt már nem kellene, de aztán bevillant, hiszen egy s más azért történt a rám testált hagyatékkal, amiről illene beszámolnom... szóval, kötélnék álltam megint. De nem megy másként, csak levélformában. Mielőtt tehát Éva kérését teljesíteném, mesélném az új fejleményeket. Múltkori levelemben (*Könyvhét 2005. november*) már megírtam, hogy a *Naplónak* indult című regényével elindult a *Norannál* az *Ember Mária életműsorozat* (brrr... de nem szerettem ezt a kifejezést leírni). Kézbesimuló könyvecske lett, nem mondhatnám, hogy túl nagy visszhangot váltott ki. Megjöttek a szokásos telefonok, meleg gratulációk (hm... nekem...), s közben persze kíváncsiskodó kérdések, ki is az a Péter (van, akinek elárulom, többnyire azért nem, mondván, ez egy re-

Ember Máriát a Fészek Klubban köszöntöttük
70. születésnapján

gény, tehát nem érdekes, pedig, talán mégis, de ez most messzire vezetne...). A *Gondolat-jel*-ben Váradi Juli szokásosan kerek interjúja, s a héten a *Magyar Narancs*ban, végre az első írásos reagálás. B. I. (bizonyára Bundula István) „a napló és a kulcsregény határán ingázó emlékező prózának nevezi könyvét, s a maximális öt csillagot adja. Hát visszhangból ez nem túl sok... még ha tudom, hogy mindjárt megjelenik az *Egyenlítő*ben – ezt a folyóiratot már nem ismeri, szavatokol érte – Nádra Valéria írása is. Egyetlen bibi, hogy ő is csak engem kérdezhetett...

Viszont: nemcsak a Maga – kereknek ugyan nem mondanám, de jeles – születésnapja közeleg, hanem a könyvhét is, amikor kijön a *Mindent késve*, az 56-os feljegyzéseit egybegyűjtő könyvecske, benne a *Beszélő* különszámaként már publikált napló, a mi beszélgetéstorzónk az akkori *Magyar Nemzetről*, s ugyanerről az a publikálatlan kézirat, amelynek létezéséről nem szólt, csak most, a papírok rendezésekor leltem rá, mint ahogy az 1956 novemberi slágvortos feljegyzéseire is, ezeket, ugye nem ellenzi, függelékben adjuk közre. Csak a idő ne szorítana ennyire... De tudom, emlékszem, mit szokott ilyenkor mondani: a lapzárta a legjobb ihlető... Hát akkor, mondhatom, ihletben vagyok...

Most, ha úgy gondolja, ugorja át a következő bekezdéseket. *Akkor*, 2001 végén sem akarta – előre – elolvasni, mit mondok majd azon a könyvbemutatón, ami majd nem posztumusszá lett, s amelyen mégsem olvastam fel semmit. Fájó történet, ha akkor nem fárasztottam vele, most meg már minek... De amit akkor írtam Magáról, olyasmi, amit Éva most kért...

*

2000-ben fogunk még élni? A 2001 decemberében könyvcímmé emelt kérdést az 1930-as évek közepén – kissé hitetlenkedve és bizonytalanul álmódzva – egy 5-6 éves tiszavidéki falucskában született kislány, bizonyos *Elsner Mária* fogalmazta meg. „Te talán megéled”, felelte neki – a távoli jövő megismerhetetlenségén kissé sajnálkozva – az apja. Ennek az egyébként időtlen, mondhatni minden időben minden családban elhangozható – legfeljebb évtized- vagy évszázadforduló tekintetében változó – párbeszédnek az utókorból nézve „csupán” a XX. századi történelem adhat némi felhangot. Persze, mindez más megközelítésben: csodák sorozata. Tragédiákkal terhelt tömény élmények, amelyek lassan, de kikerülhetetlenül érlelték íróvá azt az ábrándos tekintetű, a jövőről képzelgő abádszalóki leányt.

Megérte, megélte – és sorra megírta mindazt, amin ő, sorstársai, nemzedéke átment. Az 1950-ben Ember Mária újságírói-írói nevet felvevő szerző csupán 1968-ban jelentkezett első, *Magamnak mesélem* című regényével. Az irodalomba viszont második kötetével, a sajátos embermáriás műfajt teremtő, a

szépirodalmat történeti dokumentumokkal szervező *Hajtúkanyarral* robbant be. A regény esztétikai értékeiről alig esett szó, azt jóidőre háttérbe szorította a téma kibeszélhetőségének reménye, s az, amit egyébként Ember Mária szikár mottóként is hangsúlyozott: könyve nem „a” zsidó sorsról, hanem a magyar történelemről szól. Ezért aztán a szerző politikai-emberi bátorságát ecsetelték, hogy áttörte a több évtizedes kényszerű hallgatás falát, s nem azt, hogy a megrázóan őszinte s egyben nyers könyv lapjain perzselő pontossággal elevenedett meg a magyar deportálás és a német koncentrációs tábor világa. A későn érő író „korán érkezése” sokáig elterelte a figyelmet a *Hajtúkanyar* regény voltáról, arról, hogy valaki, jelesül: Ember Mária az irodalom nyelvén szólalt meg, s mondta el mindazt, amit Kertész Imre *Sorstalanság*áig csak ő tudott így elmondani.

A *Hajtúkanyar* után politikai krimik (például az *Aktavers és egyéb történetek*, illetve a *Ránk akarták kenni*), irodalmi paródiák (*Nevetséges*), oknyomozó riportok (*A halálvonat artistái*), történeti esszék (*Wallenberg Budapesten*), regénybe mentett vallomások (*Egy boldog nő,*) fényképek vagy festmények ihlette történeti vagy néprajzi elemzések (*100 kép, illetve Jár kel, mint zsidóban a fájdalom*) jelezték a szerző sokirányú érdeklődését. Az Ember Máriától az utolsó két-három esztendőben megjelenteket olvasva mégis nehéz szabadulni attól a gondolattól – különösen ha valaki, szerencsésjének köszönhetően, a még fiókban lévő, nyomdafestékhez még nem jutott műveket is ismerheti –, hogy a *Hajtúkanyar* óta eltelt, figyelemreméltó munkákban gazdag két és fél évtized voltaképp irodalmi erőgyűjtés is volt. Ember Mária em-

léktöredékeiből ugyanis elementáris erővel áll össze egy életrajzi emlékfolyam az említett *Magammak mesélemtől* a még publikálatlan *El a faluból-ig* ...

*

Ami aztán, már valóban posztumusz kötetként megjelent. Akkor, 2001 decemberében azonban, nem szóltam, nem akartam még szólni a kulcsregényről, a *Naplónak indult-ról*. Igaz, ha akartam, se tehettem volna, mert Maga még akkor is vacillált, kiadja, kiadhatja-e a kezéből ezt az írást, s örülök, hogy az utolsó pillanatban végül is az igen mellett döntött...

*

Mindez, amit most és eddig írtam, tudom, bizonytalan egyensúlyozás, köz- és magánközlés között. „Billeg” – mondaná szerkesztőként, nagyon hiányzó szerkesztőként. S mert tisztában vagyok vele, ezért is kapaszkodom a csapongást lehetővé tevő, több műfajt eltűrő levélformához, mert most például, minden átkötés nélkül mondhatom el, hogy az a félelmetes írásvágta, amelybe fenyegető betegsége tudomásulvételekor kezdett, ahogy volt ereje a szigorú számvetésre és menetrendkészítésre, s bátorsága örök torzóságra ítélni mindazt, amire már nem futja, nem futhatja az idejéből, azért, hogy ami elkészülhet az még elkészülhessen, ahogy kipréselte magából az *El a faluból*t, ahogy elrendezte a dolgait, ahogy szenvedéseit az utolsó pillanatig munkával enyhítette, nos mindez ma is borzongat, lenyűgöz és félelmet kelt bennem. Túl magasra emelte a mércét.

De igaza van, ha nem törődik ezzel.

Barátsággal, a régi szeretettel

Murányi Gábor

Marton Mária

Ember Máriáról

Szigorú hangja
Humánus tekintete
Figyelme mások iránt
Hiányzik.

Látott
Azt is látta, amit az ember
Nem mondott ki.
Szeretett
Ha látott
Tehetséget
Értelmet.

Látta mások titkát
De nem fecsegett
Nem ítélt meg.
Mérlegelt, szigorú
Tollával húzott, átírt.

Látta önmagát
Megírta némely titkát.
Írásaiban nem fecsegett
Nem ítélt meg.
Mérlegelt, szigorúan
Húzott, átírt
Önmagát sem kímélve.

Ki maximalizmusát
Értékelte
Igazán szerette.

Nincs köztünk
S mégis itt van
Neve egy a
Magyar irodalommal.
Hajtúkanyarán írói léte
Ível új évezredekre.